

Vragen uit de zaal en antwoorden

In de pauze van de kennismiddag schreven deelnemers hun vragen op een post-it. Een aantal geselecteerde vragen werd aan de panelleden voorgelegd. De overgebleven vragen uit de zaal zijn naderhand per e-mail beantwoord door de sprekers en panelleden van de kennismiddag:

Leony Coppens (GZ psychologe en traumadeskundige, auteur 'Lesgeven aan getraumatiseerde kinderen')

Corinne Verheule (VIB'er en opleider, zelfstandig therapeut, auteur 'Gehechtheid in beeld')

Sas Sanders (pedagogisch coach, onderwijsdeskundige Brainspa)

Victor Beumer (adoptievader en IB'er)

Astrid Lurvink (leerkracht)

1. Bij complex, chronisch trauma zie je op beelden vaak hetzelfde gedrag als bij hechtingsproblemen? Hoe zie je onderscheid?

Leony Coppens: Complex trauma en hechtingsproblematiek gaan hand in hand. Als de traumatisering plaatsvindt in de vroege kinderjaren in de ouder-kindrelatie dan is er ook altijd sprake van een onveilige gehechtheid. De kans is dan vooral groot dat een kind een gedesorganiseerde gehechtheidsstijl ontwikkelt.

Victor Beumer: Dit onderscheid kun je vooral maken door te weten wat de achtergrond van het kind/de persoon is. Kinderen die problemen binnen de hechting ondervinden kunnen vaak ook een onderliggend trauma hebben. Het is een zoektocht die school goed samen met ouders dient te doen.

2. Hoe verhouden diagnoses en IQ-cijfers zich tot hechtings- en adoptieproblematiek? Hoe ga jij (Corinne) daar mee om?

Corinne Verheule: Je kunt door verschillende brillen naar gedrag van kinderen kijken. Samen met adoptieouders, hulpverlener, onderzoeker, leerkracht enz. bespreken wij de achtergrond van het adoptiekind, hoe dit door kan werken in zijn ontwikkeling en gedrag en hoe de bouwstenen van hechting van het kind zijn ontwikkeld. Gedrag dat voortkomt uit een onveilige start kan erg lijken op AD(H)D, ODD of autisme. Het is daarom raadzaam voorzichtig te zijn met diagnoses. Voor alles gaat het er om dat duidelijk wordt welke behoefte het kind heeft aan ondersteuning en attitude van de volwassenen. Een kind dat nog moeite heeft met het reguleren van zijn stress kan tijdens het moment van een IQ-test veel minder presteren. Daarom vinden wij het belangrijk dat een dergelijk onderzoek gedaan wordt door iemand die hier rekening mee houdt. Wanneer een kind nog maar kort in het gezin is, zijn testresultaten eigenlijk onbetrouwbaar omdat een adoptiekind vaak een inhaalslag laat zien en het IQ nog kan wijzigen in de periode na de adoptie. Ook moet het kind zich nog de taal eigen maken. Daarom is het advies om kinderen die nog geen zes jaar in Nederland zijn bij voorkeur non-verbaal te testen. Wel kan d.m.v. een test die je op een later moment nogmaals afneemt een beeld gekregen worden van de ontwikkeling van het kind.

Victor Beumer: Deze verhouding hoeft elkaar niet te bijten, maar moet wel met voorzichtigheid worden geïnterpreteerd. Hoe was de setting bij afname, hoe voelde het kind zich op dat moment, was er tijdens het onderzoek een mate van veiligheid. Wat zijn de omgevingsfactoren...e.d. Het is fijn als iemand met

kennis van hechting/adoptie/trauma deze test kan afnemen.

Sas Sanders: Reeds op gereageerd tijdens kennismiddag. Ter verheldering van de hulpvraag, of als onderdeel daarvan, nemen we bij Brainspa de WISC-test af.

3. In VIB-beelden gaat het over gehechtheidsfasen, maar ik zie bv. dat 2^e jongetje ook veel jonger is in ontwikkeling. Bespreken jullie dat ook met leerkracht en ouders?

Corinne Verheule: De Bouwstenen van hechting gaan eigenlijk over de sociaal-emotionele ontwikkeling van een kind. Dus met het bespreken van de bouwstenen wordt dat gelijk meegenomen. Daarnaast bekijken en bespreken we ook de algehele ontwikkeling van het kind. Dus ook zijn motorische en cognitieve ontwikkeling. Een veilige gehechtheidsrelatie is de basis van een gezonde, algehele ontwikkeling. Dus daar richten we ons eerst op. Maar er kan natuurlijk ook sprake zijn van andersoortige problematiek die de ontwikkeling van een kind belemmert of verstoort.

4. Kun je iets vertellen over EMDR bij kinderen met hechtingsproblemen? Wanneer zet je dat in?

Corinne Verheule: Wij raden EMDR aan wanneer we merken dat de groei van een veilige relatie stagneert door een onverwerkt trauma bij het kind (of bij de ouder, dan raden we EMDR voor de ouder aan). Wanneer een kind snel van slag blijft, last heeft van bepaalde triggers, nachtmerries, e.d. kan EMDR ook helpend zijn. Wel bekijken we samen met de ouders of hun relatie met hun kind al voldoende veilig is voor het kind om aan traumaverwerking te kunnen beginnen en zij het vertrouwen hebben hun kind hierin te kunnen opvangen.

Victor Beumer: EMDR is goed in te zetten als er trauma ligt onder de hechtingsproblematiek. EMDR zwakt de emoties af die aan een 'nare' ervaring hangen en dit kan leiden tot een versterkte hechting. Immers moet je ruimte ervaren in je lijf om iets nieuws (zoals een hechtingspersoon) toe te laten.

5. Kun je faalangst zien als een 'manco' in de bouwstenen van hechting? Wat kan een interventie zijn?

Corinne Verheule: Faalangst kan te maken hebben met een laag of negatief zelfbeeld dat een kind heeft opgebouwd in contact met anderen (hechtingsrepresentatie). Bijvoorbeeld omdat het kind er niet voor kon zorgen dat iemand hem troostte of hielp. Dat hij niet kon voorkomen dat hij weg moest, of dat hij geslagen werd. Bouwsteen 3 en 4 zijn dan niet optimaal ontwikkeld. Het kind heeft dan de attitude van volwassenen nodig die past bij bouwsteen 2 en 3 (spiegelen, meeleven en begrip, steunen, benoemen). Belangrijk is dat de ouder of leerkracht daarom eerst probeert te verwoorden wat het kind voelt. Dus niet probeert te overtuigen dat het kind toch wel goed presteert of knap genoeg is, maar doorvraagt waar het kind niet tevreden over is (over zichzelf of zijn prestatie) of waar het zich zorgen over maakt en deze gevoelens spiegelt en verwoordt. Daarna kun je samen met het kind kijken wat het al wel kan en wat kan helpen om een opdracht uit te voeren. Wanneer je namelijk te snel jouw mening geeft over hoe jij het kind ziet, voelt het kind zich nog meer onbegrepen en niet gezien.

Victor Beumer: Je ziet vaker dat kinderen veel houvast, overzicht en controle zoeken om hun omgeving voorspelbaar en overzichtelijk te maken. Ze willen vaker dan gemiddeld alles in één keer goed kunnen doen. Omdat ze het beeld kunnen hebben dat ze er dan pas toe doen. Ze zoeken de extrinsieke motivatie voor bevestiging van hun eigen kunnen en daarbij leggen ze de lat soms zo hoog dat ze niet meer durven, omdat ze bang zijn niet aan verwachting te kunnen voldoen. Dit kan leiden tot faalangst!

6. Is speltherapie een goed idee voor kinderen met hechtingsproblematiek? Vanaf welke leeftijd?

Leony Coppens: Speltherapie in de vorm van individuele therapie is niet zinvol. Speltherapie bij hechtingsproblematiek is alleen zinvol als het gericht is op het verbeteren van de ouder-kindrelatie, dus niet alleen op het kind. Voorbeelden van speltherapie gericht op herstel van de veilige gehechtheid is Theraplay. <http://www.kenniscentrum-kjp.nl/Chronische-traumatisering-1/Theraplay>

Aanvulling Corinne: Sherborne Samenspel en Symbooldrama. www.sherbornesamenspel.nl
www.symbooldrama.nl

Victor Beumer: Speltherapie / senso-motorische intergratietherapie e.d. kunnen helpen mits het aansluit bij de bouwsteen waar het kind zich in de ontwikkeling bevindt. Deze therapie gaat vaak over de emotionele componenten en daar lopen kinderen met hechtings gerelateerde problemen vaker dan gemiddeld in achter (niet allemaal natuurlijk).

7. Effect hypnotherapie bij vroegkinderlijk / chronisch trauma? Effect regressietherapie? (m.b.t. onbekend verleden en eventuele triggers)

Leony Coppens: Beide therapievormen zijn niet wetenschappelijk onderbouwd en daarom niet aan te raden.

8. Verschil tussen trauma/Autisme Spectrum Stoornis (ASS)? Hoe zie je dat?

Leony Coppens: Hier heb ik in de zaal al een antwoord op gegeven.

Victor Beumer: Gek genoeg is de structuurbehoefte van kinderen met trauma/ hechtingsproblemen dezelfde als die van kinderen met ASS gerelateerde problemen. De onderliggende oorzaak is dus anders. Het gaat te allen tijde om het bieden van overzicht/houvast en hulp bij plannen en organiseren.

9. Is de boodschap van deze kennismiddag nu dat we ons als leerkrachten vooral moeten richten op bouwstenen (vertrouwen, veiligheid) en de leerstof op de tweede plek moeten zetten?

Leony Coppens: Wat mij betreft is de boodschap dat je door te werken aan veiligheid en vertrouwen ook toe kunt komen aan overbrengen van de lesstof.

Corinne Verheule: Veiligheid en vertrouwen zijn voorwaarden voor het kind om zich open te kunnen stellen voor de leerkracht en te zorgen dat stress niet te hoog wordt, zodat het kind kan leren.

Astrid Lurvink: Mijn ervaring is dat mijn leerling (kleuter) snel overvraagd raakt. Ik probeer de lesstof overzichtelijker te maken. Zo deel ik de opdracht op. Waar het ene kind in één werk-les aan werkt en weet af te ronden, kan de andere drie keer aan werken. Kans op succeservaring (vertrouwen) vergroten. Niet het vele is goed maar het goede is veel. Bij mijn kleuter hebben wij er het eerste anderhalf jaar voor gekozen om de middagen nog niet mee te laten draaien. De nabijheid van de ouders en het tot rust komen in de thuissituatie was nodig om de volgende ochtend weer blij naar school te kunnen gaan en de ochtend aan te kunnen.

Victor Beumer: Beide verdienen aandacht. Je komt vaak niet goed tot leren als je niet goed in je vel zit.

Sas Sanders: Om tot leren te komen, is het voor kinderen van belang dat ze zich veilig en vertrouwd voelen. Daarom denk ik ook niet dat de boodschap is wat er op de eerste plaats zou komen te staan. Juist van belang is hoe ontspanning, focus en vertrouwen hand in hand gaan met ontdekken en dus ook leren.

10. Waaraan kun je schijnzelfstandigheid herkennen?

Corinne Verheule: Het kind is met name bezig om zelf de controle te hebben, het heeft moeite met het vragen en ontvangen van hulp en vindt het lastig om voor zich te laten zorgen.

11. 'Oud gedrag' door gevoel van onveiligheid, of gewoon zijn zin willen krijgen... Hoe maak je onderscheid?

Leony Coppens: Dat kan soms best lastig zijn. Je focussen op het verlagen van de stress is in beide gevallen goed.

Sas Sanders: Dit is een vraag die ik zowel bij ouders als leerkrachten in brede zin vaak terug krijg. Het is erg lastig daar precies de vinger op te leggen, zeker omdat er ook 'verborgen stressoren' een rol kunnen spelen die een onveilig gevoel of stress reactie bij het kind kan triggeren. Het is daarom denk ik eerder van belang de stressoren van kinderen te leren kennen en ze te helpen (co-regulatie) daar mee om te gaan. Begrip en begrenzing kunnen daarin prima samen gaan.

12. Als kind in de klas al getriggerd is, contact helemaal afwijst, wat kan leerkracht dan doen? 'Connect before correct' is dan al 'mislukt'... Tips?

Leony Coppens: Het zou fijn zijn als je met een kind op een moment dat het wel geconnect is kunt bespreken wat hem/haar helpt om weer 'in het raampje' te komen als de stress te hoog is opgelopen. Het is handig om dit ook al te oefenen in een rustige situatie. Als een kind daarna dan gestresst is en je kunt geen contact maken kun je doen wat je al geoefend hebt.

Sas Sanders: Het klaar hebben liggen van een ondersteunend plannetje, zoals Leony schrijft, is dan inderdaad handig. Ook het hebben van een plekje waar het kind naar toe kan gaan om weer 'te zakken' helpt daarbij. Met kinderen oefen ik vaak door tijdens de coachings situaties hulpmiddelen te ontdekken die bij ze passen en waar ze gebruik van kunnen maken tijdens lastige situaties. Dit kan op allerlei vlakken zijn; ademhaling, sensomotorisch, muziek, etc. Van belang is ook dat het kind weet dat het er wel eens even klaar mee kan zijn, om even in kindertaal te blijven. Dat dit kan en mag. En als daar ruimte voor is, leren ze dat het weer kan zakken.

13. Wat heeft een kind nodig dat niet zwak wil zijn (een meisje dat zich als jongen gedraagt)?

Leony Coppens: Voorbeelden waaraan het kan zien dat zwak zijn mag en goed is. Kan ook a.d.h.v. films, verhalen, voorbeelden uit de praktijk (bv. ander kind dat zijn 'zwakte' laat zien complimenteren). Steun en stimulans om negatieve emoties te uiten. Je zou kunnen benoemen dat sterk zijn het kind heeft geholpen om zich overeind te houden in moeilijke omstandigheden en begrip tonen dat het kind dat nu nog steeds doet. Daarbij uitleggen wat hem/haar kan helpen door 'zwakte' wel te uiten. En ik zou daarbij zoeken naar een formulering (i.p.v. zwakte) dat voor het kind beter te accepteren is. Het kan bv. juist heel sterk zijn als je laat zien hoe je je voelt.

Sas Sanders: Het reframen van zwak en sterk kan al een shift teweeg brengen. Films, strips, boeken geven daarvan vaak goede voorbeelden, waar kinderen herkenning in kunnen vinden. Om dicht bij zichzelf te kunnen komen heeft het kind allereerst veiligheid en vertrouwen nodig. Daarnaast het gevoel dat er ruimte is voor dit proces om zichzelf te ontwikkelen.

14. Nieuwe leerling, gedesorganiseerde hechting, hoe maak je goede start?

Volgen ↔ Structuur

Afstand ↔ Nabijheid

Veiligheid groep ↔ Veiligheid kind

Leony Coppens: Om een goede start te maken helpt het als je het kind zo goed mogelijk voorbereidt. Wat kan hij/zij verwachten, daarbij ook noemen wat er niet gebeurt op school (dingen waar het kind mogelijk bang voor is). Controle geven door het kind te vragen waar het graag wil zitten (en jij kunt regie houden door keuzemogelijkheden te beperken). Vragen wat het kind helpt zich zo veilig mogelijk te voelen. Let erop dat je doet wat je zegt en zegt wat je doet. Wees je bewust van de onzichtbare koffer van het kind en realiseer je dat het aantrekken en afstoten niet persoonlijk bedoeld is. Rustig blijven, letten op je toon en houding, aandacht schenken aan wat goed gaat (hoeft niet altijd heel expliciet door complimenten te geven maar kan ook heel subtiel). Voor meer tips verwijst ik je naar het boek 'Lesgeven aan getraumatiseerde kinderen'.

15. Hoe kan je ADHD gedrag en focusproblemen bij grotere kinderen ondersteunen, bv. bij aanvang van de les, thuis, of bij de maaltijd?

Leony Coppens: Alles wat helpt om de stress te verlagen, zoals vergroten van de voorspelbaarheid, extra structuur bieden (werk opdelen), controle geven (bv. Hoe wil je je werk opdelen, eerst dit rijtje sommen en dan die, of liever tussendoor de andere opdracht doen die je makkelijker vindt?), aan het kind vragen wat hem/haar helpt (sommige jongeren helpt het als ze op een wiebelkussen zitten, hoe is dat bij jou, et cetera)

Sas Sanders: Op oudere leeftijd is het mogelijk om meer met inzicht en herkenning aan de slag te gaan. Wat triggert ze, Waarom en wat hebben ze nodig. In mijn ervaring is daar nauwelijks een 'one-size fits all' oplossing voor. Helder krijgen wat zorgt voor stressreducering is vaak al een grote stap. Dat zit in een brede range; van plek in de klas, ontvangst bij binnenkomst, mogelijkheid tot beweging, tot ademhalingsoefeningen)

16. Veel adoptiekinderen vallen uit op 'planning' en 'organisatie' (relatie met ontwikkeling brein). Is dit in te halen en hoe kunnen we kind daarbij helpen?

Leony Coppens: Dit is i.d.d. een logisch gevolg van te veel stress. Je kunt de executieve functies trainen. Dat doe je ongemerkt al de hele dag als leerkracht maar je kunt het ook nog extra aandacht geven door specifieke opdrachten en oefeningen. Op internet vind je hier heel veel over. In het boek 'Lesgeven aan getraumatiseerde kinderen' staan ook veel voorbeelden die je bij kinderen van verschillende leeftijden kunt gebruiken.

Victor Beumer: Voorbereiden, helpen plannen, overzicht bieden, stappen plannen...Neuro-feedback

17. Kan intelligentie van leerling (groep 6, pleegzorg, chronisch trauma) goed gemeten worden? Zijn uitslagen valide?

Leony Coppens: Als een kind al langere tijd in een stabiele situatie woont kun je zeker de intelligentie meten. Bij het interpreteren van de uitkomst is het belangrijk om in gedachten te houden dat de mogelijkheden van dit kind zeer waarschijnlijk beperkt zijn door de chronische stress en dat het kind hier mogelijk nog enorm in kan groeien als het zich veilig gaat voelen.

18. Wat over trauma bij adoptie is verteld, kun je dat breder trekken naar bv pleegkinderen, of algemeen: kinderen met trauma?

Leony Coppens: Ja. In mijn ervaring is een belangrijk verschil dat we bij pleegkinderen vaak meer weten over de voorgeschiedenis en er vaak ook nog wel contact is met ouders. Dit biedt andere mogelijkheden voor therapie. Overigens is het ook mijn ervaring dat soms de relatie met (biologische) ouders die er blijft naast de pleegouders juist voor extra stress blijft zorgen. Een adoptiegezin kent in dit opzicht in vergelijking met een pleeggezin daardoor soms meer stabiliteit. Ook vanwege het perspectief dat voor pleegkinderen vaak lange tijd niet duidelijk is.

Victor Beumer: Wat mij betreft kun je het breder trekken, want kinderen in de pleegzorg zitten daar niet zomaar en hebben vaak ook een deuk opgelopen in veiligheid, hechting - en traumagerelateerde ervaringen. Er moet in alle gevallen goed gekeken worden naar de onderliggende oorzaak om goede aansluitende hulp te kunnen bieden.

19. Casus: jongen van 7, hoog IQ, getraumatiseerd, kan niet zelfstandig werken, als er iets van hem gevraagd wordt: clownesk gedrag of gillen. Wat te doen?

Leony Coppens: Het gedrag doet vermoeden dat het om stressreacties gaat. Krijgt het kind al behandeling? Snapt het kind dat zijn gedrag voortkomt uit stress? Als leerkracht zou ik vooral inzetten op het verlagen van de stress. Onderzoek wat hem/haar hierbij helpt (zie 'Mijn steunplan' in 'Lesgeven aan getraumatiseerde kinderen.'). Je zou natuurlijk verwachten dat een kind van 7 met een hoge intelligentie ook zijn eigen gedrag en emoties zou kunnen reguleren, althans zodanig dat hij niet steeds gaat gillen of zo. Maar dit kind kan dat niet omdat zijn hersenen waarschijnlijk nog in de overlevingsstand staan. Het is goed om daarvan uit te gaan.

Sas Sanders: Er van uitgaande dat het hier stress gerelateerd gedrag betreft is het belangrijk dat er bij het leggen van een stevige basis wordt gestart. Vertrouwen en veiligheid en van daaruit stapje voor stapje verder bouwen. Ook hier met de mogelijkheid voor het kind om terug te vallen op oefeningen of een plek die vooraf met hem zijn afgesproken. Indien mogelijk kan een maatje hem helpen of is er een co-regulator mogelijk.

20. Leerling, 6 jaar (geadopteerd op 3 jarige leeftijd) vertoont nog extreem onrustig en impulsief gedrag. Kan er nog inhaalslag gemaakt worden en hoe kan hij daarbij geholpen worden?

Corinne Verheule: Deze vraag leent zich niet voor beantwoording op deze manier. Onze ervaring is dat dit in veel gevallen nog mogelijk is, maar voor concreet advies is het nodig om meer te weten. Stichting Adoptievoorzieningen is bereikbaar voor consultatie bij casuïstiek of aanvraag begeleiding.

http://www.adoptie.nl/m/professionals_adoptiekind_in_de_groep/mn/55/

Victor Beumer: Bouwsteen lager aanspreken, Trauma gerichte Fysiotherapie, Sherborne

21. Kan een mindfulness training voor kinderen met trauma helpend zijn? Groepsgewijs of individueel?

Leony Coppens: Deze vraag heb ik na afloop al beantwoord aan de vragensteller.

Victor Beumer: Mindfulness vraagt om zelfreflectie (om te herkennen wanneer je het nodig hebt). Zelfreflectie is voor kinderen met een trauma vaak lastiger, omdat ze de oorzaak van hun probleem vaak toeschrijven aan een externe factor en niet goed kunnen duiden wanneer het nodig is om de geleerde interventies toe te passen.

Stichting Adoptievoorzieningen: Samen met een vertrouwde volwassene kunnen mindfulness-oefeningen ondersteunend en ontspannend werken, preventief om stress te verlagen. In combinatie met zintuiglijke prikkels (aanbieden van bv. geur, smaak, tast sensatie) kan het een kind dat uit zijn

raampje dreigt te gaan, is, of net geweest is, ook helpen om (weer) in het hier en nu te komen of te blijven.

22. Welke buitenschoolse interventies zijn er voor kinderen van 7 à 8 jaar met trauma/hechtingsproblemen?

Corinne Verheule: Gericht op bevorderen van gehechtheid is er bijvoorbeeld VIB-G (Stichting Adoptievoorzieningen); Sherborne Samenspel; VIPP-SD; Basic Trust methode; Theraplay; Fasetherapie. Voor traumaverwerking is er bijvoorbeeld EMDR, sensori-motor therapie; symbooldrama. Voor het vinden van therapeuten met ervaring met adoptiekinderen kan men contact opnemen met Stichting Adoptievoorzieningen.